

УДК 65.012.8: 338.246

Карпенко О.В.
здобувачМиколаївського міжрегіонального інституту розвитку людини
Вищого навчального закладу «Університет «Україна»

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМНИЦТВА

THEORETICAL ASPECTS OF ECONOMIC SECURITY OF ENTREPRENEURSHIP

АНОТАЦІЯ

В статті розглянуто та проаналізовано теоретичні аспекти формування системи економічної безпеки підприємництва, проведено розмежування понять «економічна безпека підприємництва» та «економічна безпека підприємства». Аналізуючи різні підходи вчених до визначення сутності поняття «економічна безпека» зроблено висновок, що переважна їх частина представляє два підходи: перший підхід базується на використанні поняття загрози, а другий – на економічних поняттях досягнення прибутку. З погляду автора другий підхід більш чітко відображає сутність економічної безпеки підприємництва. Відповідно до такого підходу під економічною безпекою підприємництва будемо розуміти сукупність принципів, методів та способів, за яких забезпечується економічний розвиток, конкурентоспроможність і стійкість суб'єкта підприємницької діяльності, захист його ресурсів, здатність адекватно і без суттєвих втрат реагувати на зміни внутрішнього та зовнішнього середовища.

Ключові слова: управління підприємством, економічна безпека підприємництва, ризики діяльності, економічна безпека підприємства.

АННОТАЦІЯ

В статье рассмотрены и проанализированы теоретические аспекты формирования системы экономической безопасности предпринимательства, проведено разграничение аргументации понятий «экономическая безопасность предпринимательства» и «экономическая безопасность предприятия». Анализируя различные подходы ученых к определению сущности понятия «экономическая безопасность», сделан вывод, что подавляющая их часть представляет два подхода: первый подход базируется на использовании понятия угрозы, а второй – на экономических понятиях достижения прибыли. С точки зрения автора второй подход более четко отражает сущность экономической безопасности предпринимательства. Согласно такому подходу под экономической безопасностью предпринимательства будем понимать совокупность принципов, методов и способов, при которых обеспечивается экономическое развитие, конкурентоспособность и устойчивость субъекта предпринимательской деятельности, защиту его ресурсов, способность адекватно и без существенных потерь реагировать на изменения внутренней и внешней среды.

Ключевые слова: управление предприятием, экономическая безопасность предпринимательства, риски деятельности, экономическая безопасность предприятия.

ANNOTATION

The article discusses and analyzes the theoretical aspects of the formation of the economic security of entrepreneurship, differentiates argumentation of the concepts of "economic security of entrepreneurship" and "economic security". By analyzing different approaches of scholars to defining the essence of the concept "economic security", it was concluded that the majority of them presents two approaches: The first approach is based on the use of the concept of threat, and the second – on the economic terms of achieving profits. From the point of view of the author, the second approach more clearly reflects the essence of economic security of entrepreneurship. According to this approach, the economic security of business is understood as a set of principles, methods and techniques, which provide economic development, competi-

tiveness and sustainability of the business entity, the protection of the resources, the ability to adequately and without significant losses respond to changes in the internal and external environment.

Keywords: enterprise management, economic security of entrepreneurship, operational risks, economic security of enterprise.

Постановка проблеми. Забезпечення економічної безпеки підприємництва в АПК є для України порівняно новим явищем, але разом з тим з часом воно набуло дуже серйозної актуальності. Становлення та розвиток вітчизняного підприємництва відбувається під впливом різного роду факторів, здебільшого негативного характеру. Відсутність належного захисту підприємницької діяльності з боку держави, недосконалість правового регулювання взаємовідносин у сфері безпеки бізнесу не утворює передумов для ефективного його розвитку, що у свою чергу примушує підприємців шукати шляхи виживання, акцентуючи увагу на власні можливості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сутність поняття економічної безпеки підприємництва, її загальна характеристика, класифікація складових безпеки розглянута в працях таких учених, як: О.І. Барановський, І.О. Бланк, Т. Гладченко, В. Забродський, Н. Капустін, О.І. Захаров, І. Гнибіденка, А. Колота, О. Новікова, В. Ортинський, П. Пригунов, В. Єрмошенко, Д. Ковальова, В. Мунтіян, Т. Сухорукової, М. Камлик, В. Геєць, М. Кизим, Т. Клебанова, О. Черняк, С. Шкарлет та ін.

В той же час в науковій літературі немає єдиної та чіткої аргументації щодо розмежування понять «економічна безпека підприємництва» та «економічна безпека підприємства». Особлива значимість економічної безпеки обумовлюється рядом факторів як зовнішнього, так і внутрішнього характеру.

Постановка завдання. Визначення сутності поняття «економічної безпеки підприємництва».

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблематика безпеки досліджувалася ще в античні часи. Так, видатний мислитель і філософ Платон трактував безпеку як відсутність небезпеки для людини [2], а його учень Арістотель вважав, що суть безпеки полягає в самозбереженні, та зазначав: «...безпека визначається як природна властивість людини природа наділила кожному істоту почуттям любові до себе...» [3].

Демокрит вважав безпекою можливість людини пристосовуватися до умов проживання, вказував, що причиною виникнення суспільства є потреба в підвищенні захищеності кожної особистості [4].

Взаємозв'язок між безпекою людини, держави та власності було закладено видатним німецьким філософом Г. Гегелем (1770–1831) [2].

А. Качинський вважає безпекою стан захищеності як людини та її життєдіяльності, так і держави: «безпека – це стан захищеності життєво важливих інтересів особистості, суспільства і держави, а також довкілля в різних сферах життєдіяльності від внутрішніх та зовнішніх загроз» [5].

На думку Я. Жаліло, яка протилежна визначенню А. Качинського, категорію безпеки не можна трактувати як відсутність загроз [6].

Цікавим можна назвати твердження В. Васюковської, яка відносить категорію безпеки до вищих цінностей, що, в свою чергу, має дві характерні риси: соціальну та індивідуальну [6].

Група вчених у складі І. Гнибіденка, А. Колота, О. Новікова дали своє визначення категорії безпеки, яке можна вважати надбанням для економічної науки. Так, науковці зазначають, що «безпека – це стан захищеності суспільства, який дозволяє йому визначати політику держави відносно його громадянського і демократичного становлення та розвитку через реалізацію й підвищення своїх прав і свобод» [2].

Таким чином, узагальнюючи вищезазначені погляди, можемо стверджувати, що безпека – це відсутність загрози, стан захищеності, це поняття можна застосовувати як до людини, її життя, так і до держави та її діяльності.

Згодом із метою досягнення стабільності у суспільстві, до поняття безпеки було введено категорію «національна безпека», гарантування якої стояло перед людством у всі часи. Поняття національна безпека одержало офіційне визнання після закінчення Першої світової війни, коли було створено Лігу Націй. Згідно зі статуту Ліги Націй її засновниками вважалися держави – переможці у Першій світовій війні 1914-1918 років, а також новостворені країни Польща, Чехословаччина і Хіджаз).

Серед зарубіжних учених існують дві школи щодо підходу до характеристики терміна національної безпеки. Прихильники першої школи аналізують суть її через поняття національних інтересів.

Г. Браун, колишній міністр оборони США, вказував, що національна безпека – «здатність зберігати фізичну цілісність та територію, підтримувати економічні відносини з іншими країнами світу, на різних рівнях захищати від зовнішнього негативно-

го впливу свої інтереси і систему управління, контролювати свої кордони» [2].

Прихильники іншої школи (А. Васкес, К. Норр, Д. Кауфман, А. Архарія, Уолферс та інші) розглядають національну безпеку через призму найбільш значимих цінностей суспільства, що здається більш логічним і правильним.

У нашій країні вивчення національної безпеки розпочалося лише в перші роки незалежності створенням Національного інституту стратегічних досліджень, при Президентові України (НІСД). Пояснюється такий пізній підхід до широкого вивчення національної безпеки тим, що в колишньому СРСР поняття національної безпеки зводилося до державної безпеки, або ступеня обороноздатності країни.

О. Шнипко відштовхується від того, що однією із складових національної безпеки є економічна безпека [7]. Учені В. Білоус, Г. Ситник і Н. Нижник стверджують, що першоосновою національної безпеки є інтереси людей, тобто інтереси суспільства й держави [8].

Сучаснішим і яке відповідає вимогам нинішнього часу є визначення, запропоноване Фондом міжнародної безпеки ЮНЕСКО: «Стан суспільства, у якого сукупність державних і суспільних гарантій забезпечує його стійкий розвиток, захист базових інтересів нації, джерел його духовного і матеріального благополуччя від зовнішньої та внутрішньої загрози» [2]. Згідно із Законом України «Про основи національної безпеки України» визначено, що «національна безпека – захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам ...при виникненні негативних тенденцій до створення потенційних або реальних загроз національним інтересам» [9].

Національна безпека в свою чергу складається з різних видів безпеки (рис. 1).

Розглядаючи економічну безпеку як один із видів забезпечення безпеки підприємництва необхідно зазначити, що вона займає провідне місце серед всіх інших видів безпеки. Особлива значимість економічної безпеки обумовлюється рядом факторів як зовнішнього, так і внутрішнього характеру. По-перше, необхідність і важ-

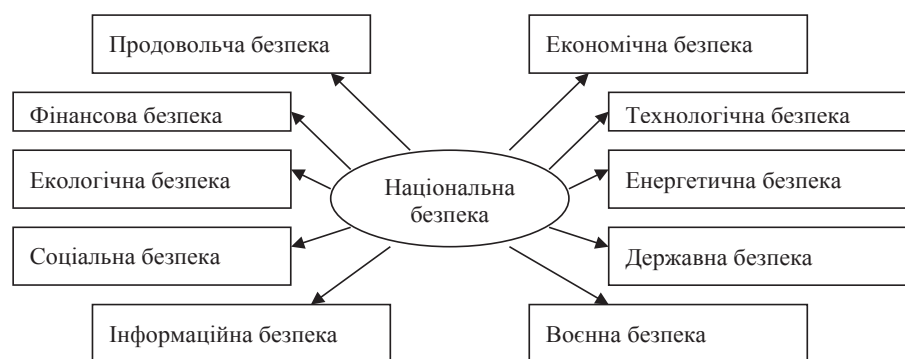

Рис. 1. Види національної безпеки

ливість економічної безпеки впливає з наявної різноманітності інтересів суб'єктів ринку, їх прагнення до збільшення прибутків, що заго-струє конкурентну боротьбу, а остання, в свою чергу, завжди знаходилась в площині економічної безпеки.

По-друге, обмеженість фінансових ресурсів суб'єктів підприємництва та джерел їх формування вимагає від них розробки досить ефективних технологій виробництва, застосування економічних інструментів підтримання на необхідному рівні ліквідності та конкурентноздатності, якісного використання їх ресурсної бази.

По-третє, нестабільна економічна ситуація в державі, досить несподівані і різкі її зміни обумовлюють готовність суб'єктів господарювання в деякі періоди своєї діяльності до роботи в майже кризових умовах, з досить високим ступенем ризику, іноді на межі втрати своєї ліквідності.

По-четверте, зростання економічної злочинності ставить підприємницьку діяльність в ряд досить ризикових і тим самим обумовлює високу взаємовідповідальність суб'єктів підприємництва у взаємовідносинах між собою та своїми клієнтами, партнерами, контрагентами, акціонерами [1].

В той же час в науковій літературі немає єдиної та чіткої аргументації щодо розмежування понять «економічна безпека підприємства» та «економічна безпека підприємства».

Згідно визначення за економічною енциклопедією С. Мочерного економічна безпека підприємства – це незалежність суб'єктів підприємницької діяльності від недобросовісної конкуренції підприємств монополістів, непередбачуваних договорами дій підприємств постачальників і торговельних організацій, від нераціональної економічної, правової політики держави та інших чинників, яка дає змогу привласнювати більшу частину законних прибутків [10, с. 411].

Є. Олейніков економічну безпеку підприємницької діяльності розглядає як систему захисту економічних інтересів, боротьбу з недобросовісною конкуренцією, стан найбільш ефективного використання корпоративних ресурсів [11]. Більш точно дає визначення економічній безпеці підприємства український економіст С. Покропивний і визначає її як стан корпоративних ресурсів і підприємницьких можливостей, при якому гарантується найбільш ефективно їхнє використання для стабільного функціонування і динамічного розвитку підприємства, запобігання внутрішніх і зовнішніх загроз [12, с. 401].

Також пов'язують економічну безпеку підприємництва з використанням ресурсів такі автори, як Ареф'єва О. В. («стан найбільш ефективного використання корпоративних ресурсів для подолання загроз і забезпечення стабільного функціонування підприємства тепер і в майбутньому» [13]; Ілляшенко С. Н. та Кузенко Т. Б. («стан ефективного використання його ре-

сурсів і існуючих ринкових можливостей, що дозволяє запобігати внутрішнім і зовнішнім загрозам і забезпечувати його тривале виживання і розвиток на ринку відповідно до обраної місії» [14, с. 12]).

Відомий економіст і науковець В. Мунтіян економічну безпеку підприємства визначає як стан юридичних, виробничих відносин і організаційних зв'язків, матеріальних та інтелектуальних ресурсів, при якому забезпечується стабільність його функціонування, фінансово-комерційний успіх, прогресивний науково-технічний і соціальний розвиток [15].

Російський вчений А. Одінов безпеку (захищеність) підприємництва розглядає як стан цивілізованого бізнесу, за якого відсутня економічна чи інша шкода, якої завдавали б бізнесу навмисно фізичні особи чи соціальні організації (зокрема юридичні особи) з порушенням закону чи етики підприємництва [16, с. 45-46]. У цьому визначенні поняття економічної безпеки звужується до забезпечення захисту від кримінальної конкуренції.

У монографії Козаченко Г. В., Пономарьова В. П. та Ляшенко О. М. економічна безпека підприємства трактується як міра гармонізації в часі й просторі економічних інтересів підприємства з інтересами пов'язаних з ним суб'єктів навколишнього середовища, які діють поза межами підприємства [17, с. 87].

З позиції захисту від загроз наводять свої визначення такі автори [18;19; 20; 21; 22; 23; 24; 25]. Так, у роботі за загальною редакцією В. Коласа економічна безпека підприємства характеризується як стан захищеності життєво важливих економічних інтересів підприємства від внутрішніх і зовнішніх джерел небезпеки, який формується адміністрацією та персоналом шляхом реалізації системи заходів правового, організаційного та інженерно-технічного характеру [22, с. 256].

В авторефераті до дисертаційної роботи Плетникової І. Л. економічна безпека підприємства – це «стан захищеності його діяльності від зовнішніх і внутрішніх загроз, а також здатність адаптуватися до існуючих умов, які не впливають негативно на його діяльність» [23, с. 7].

В енциклопедії економічної безпеки робиться акцент на стійкості діяльності підприємства до впливу загроз. У цій роботі економічна безпека підприємства – «це стан захищеності життєво важливих інтересів системи від недобросовісної конкуренції, протиправної діяльності кримінальних формувань та окремих осіб, здатність протистояти внутрішнім та зовнішнім загрозам, зберігати стабільність функціонування та розвитку відповідно до його стратегічних цілей» [26, с. 445–446]. В. Забродський трактує економічну безпеку підприємства як «кількісну і якісну характеристику властивостей фірми, що відображає здатність до самовиживання і розвитку в умовах виникнення зовнішньої і внутрішньої економічних загроз» [20, с. 35].

Ф. Євдокимов під економічною безпекою підприємства розуміє захищеність його потенціалу від негативного впливу зовнішніх і внутрішніх факторів, прямих чи непрямих економічних погроз, а також здатність підприємства до відтворення.

Також з позиції стійкості функціонування подає визначення економічної безпеки підприємства С. Дубецька («це стан об'єкта в системі його зв'язків з точки зору його стійкості (самовиживання) та розвитку в умовах внутрішніх та зовнішніх загроз, дій непередбачуваних та складно прогнозованих факторів») і О. Подлужна – «характеристика системи, що самоорганізовується й саморозвивається, стан, при якому економічні параметри дозволяють зберегти головні її властивості, рівновагу і стійкість при мінімізації загроз» [24; 25].

Г. Швиданенко та О. Олексюк під економічною безпекою підприємства розуміють такий стан соціально-технічної системи підприємства, котрий дає змогу уникнути зовнішніх загроз і протистояти внутрішнім чинникам дезорганізації за допомогою наявних ресурсів, підприємницьких здібностей менеджерів, а також структурної організації та зв'язків менеджменту [27, с. 161]. Дане визначення є не достатньо точно сформульованим, адже економічна безпека підприємства не може характеризуватись лише соціально-технічною системою.

Такі автори як: Т. Гладченко, В.Забродський, Н. Капустін ототожнюють дані поняття економічної безпеки підприємницької діяльності та економічної безпеки підприємства [28; 25]. Наш погляд таке ототожнення є не коректним і не допустимим.

Висновки. Отже, аналіз понять «економічна безпека підприємництва» та «економічна безпека підприємства», кожне з яких зі своїх позицій розкриває його природу, дозволяє виділити в них найбільш істотні міркування [25]:

- частина авторів під економічною безпекою підприємництва розуміють стан потенційної жертви, об'єкта небезпеки;

- економічна безпека підприємства доволі часто розглядається як здатність підприємства ефективно використати ресурси та наявні ринкові можливості в умовах цілеспрямованої руйнуючої дії ззовні або із самого підприємства;

- економічна безпека підприємства – поняття системне, це властивість підприємства, побудованого на принципах стійкості, саморегуляції, цілісності. Вона покликана захистити кожну з цих властивостей, оскільки руйнівна дія на будь-яку з цих властивостей призведе до загибелі підприємства в цілому;

- економічна безпека підприємства розглядається як вирішальна умова його діяльності;

- економічна безпека підприємства в абсолютному своєму виразі – відсутність небезпек і загроз;

- існує припущення, що вплив загроз мож-

на нейтралізувати повною мірою, але у більшості випадків це можливо лише частково;

- елементом майже всіх понять виступає загроза як реальна ознака небезпеки. Причому загроза в цьому контексті набуває якості сутнісної характеристики. На основі аналізу всіх підходів і розкриття змісту економічної безпеки виявляється, що загроза і боротьба з нею є суттю безпеки.

Аналізуючи різні підходи вчених до визначення сутності поняття «економічна безпека» можна дійти висновку, що переважна їх частина представляє два підходи: перший підхід базується на використанні поняття загрози, а другий – на економічних поняттях досягнення прибутку. З погляду автора другий підхід більш чітко відображає сутність економічної безпеки підприємництва. Відповідно до такого підходу під економічною безпекою підприємства будемо розуміти сукупність принципів, методів та способів, за яких забезпечується економічний розвиток, конкурентоспроможність і стійкість суб'єкта підприємницької діяльності, захист його ресурсів, здатність адекватно і без суттєвих втрат реагувати на зміни внутрішнього та зовнішнього середовища.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Зубок М.І., Рубцов В.С., Яременко С.М., Гусаров В.Г., Чернов Економічна безпека суб'єктів підприємництва: навчальний посібник. – К.: МФСА, 2012. – 226 с.
2. Енергетична безпека: суть, походження та перспективи Економіка АПК, 2014, № 5. – С. 85-92
3. Аристотель. Политика. Соч. в 4 т. / Аристотель. – М.: Политиздат, 1983. – Т. 2. – С. 260.
4. Кушнаренко С.П. Античная философия: учеб. пособие / С.П. Кушнаренко, Я.В. Кушнаренко. – Новосибирск. Изд-во НГТУ, 2003. – 58 с.
5. Качииський А. Безпека, загрози і ризик: наукові концепції та математичні методи / А. Качииський. – К., 2003. – С. 14.
6. Жаліло Я. До формування категоріального апарату науки про економічну безпеку / Я. Жаліло // Стратегічна панорама. – 2004. – № 3. – С. 15-23.
7. Воропай Н.И. Электроэнергетика и экологические аспекты национальной безопасности / Н.И. Воропай, Г.Б. Славин, М.Б. Чельцов // Энергетика : экономика, технология, экология. – 2000. – № 3. – С. 4-9.
8. Нижник Н.Р. Национальная безопасность Украины (методологичні аспекти, стан і тенденції розвитку): навч. посіб. для вищих навч. закладів / Н.Р. Нижник, Г.Л. Ситник. В.Т. Білоус. Ірпінь, 2000. – 304 с.
9. Закон України «Про основи національної безпеки України» від 19.06.2003 № 964-IV.
10. Економічна енциклопедія: У трьох томах / Ред. кол. С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – Т. 1 – Київ, Видавничий центр «Академія», 2000. – 864 с.
11. Вопросы инновационной политики и экономической безопасности деятельности предприятий / Под ред. Е. Олейникова. – М., 1992. – 210 с.
12. Економічна безпека [Електронний ресурс] / Сайт Безпека життєдіяльності: навчальний блок – Режим доступу: <http://www.culeader.kiev.ua/?p=75>

13. Ареф'єва О.В. Наукові основи формування економічної безпеки підприємств / Олена Володимирівна Ареф'єва // Недержавна система безпеки підприємництва як суб'єкт національної безпеки України : зб. матер. наук.-практ. конф., Київ, 16-17 травня 2001 р. – К. : Вид-во Європ. ун-ту фінансів, інформ. систем, менеджменту і бізнесу, 2003. – С. 49-53.
14. Козаченко Г.В. Економічна безпека підприємства: сутність та механізм забезпечення : [монографія] / Козаченко Г.В., Пономарьов В.П., Ляшенко О.М. – К. : Лібра, 2003. – 280 с.
15. Мунтіян В.І. Економічна безпека України / Мунтіян В.І. – К.: Вид-во КВІЦ, 1999. – 464 с.
16. Одинцов А.А. Экономическая и информационная безопасность предпринимательства : учеб. пособ. [для ВУЗов] / А.А. Одинцов. – 2-е изд. [испр. и доп.]. – М. : Изд-во «Академия», 2008. – 336 с.
17. Козаченко Г.В. Економічна безпека підприємства: сутність та механізм забезпечення : [монографія] / Козаченко Г.В., Пономарьов В.П., Ляшенко О.М. – К. : Лібра, 2003. – 280 с.
18. Бендиков М.А. Экономическая безопасность промышленного предприятия в условиях кризисного развития / М.А. Бендиков // Менеджмент в России и за рубежом. – 2000. – № 2. – С. 17-30.
19. Волков И.М., Грачева М.В. Проектный анализ. – М.: Банки и биржи: ЮНИТИ, 1998. – 422 с.
20. Забродский В. Теоретические основы оценки экономической безопасности отрасли и фирмы / В. Забродский, Н. Капустин // Бизнес-информ. – 1999. – № 15-16. – С. 35-37.
21. Ковалев Д. Экономическая безопасность / Д. Ковалев, Т. Сухорукова // Экономика Украины. – 1998. – № 10. – С. 48-51.
22. Коласс Б. Управление финансовой деятельностью предприятия. Проблемы, концепции и методы: Учебн. пособие / Пер. с франц. под ред. проф. Я.В. Соколова. – М.: Финансы, ЮНИТИ, 1997. – 576 с.
23. Плетнікова І.Л. Визначення рівня і забезпечення економічної безпеки залізниці : автореф. дис. на здобуття наук, ступня канд. екон. наук : спец. 08.07.04 «Економіка транспорту і зв'язку» / Харківська держ. академія залізничного транспорту / І.Л. Плетнікова. – Х., 2001. – 15 с.
24. Подлужна Н.О. Вибір критерія економічної безпеки підприємства / Н.О. Подлужна // Наукові праці Донецького державного технічного університету. – 2002. – № 46. – С. 10-16.
25. Подлужна Н.О. Організація управління економічною безпекою підприємства : автореф. дис. на здобуття наук, ступня канд. екон. наук : спец. 08.06.01 «Економіка, організація і управління підприємствами» / Інститут економіки промисловості НАН України / Н.О. Подлужна. – Донецьк, 2003. – 20 с.
26. Экономическая безопасность : [энциклопедия] / А.Г. Шаваев, А.Т. Багаудинов и др. – М. : Правовое посвящение, 2001. – 512 с.
27. Швиданенко Г.О., Олексюк О.І. Сучасна технологія діагностики фінансово-економічної діяльності підприємства: Монографія. – К.: КНЕУ; 2002. – 192 с.
28. Гладченко Т.Н. Анализ экономической безопасности предпринимательской деятельности // Организационно-хозяйственный механизм развития экономики Донбасса: Сб. науч. тр. – Донецк: ДонГАУ. – 2001. – № 1. – С. 18-22.